

Straipsniai

TAPATYBĖS IŠGYVENIMAS: JULIJONO LINDĖS-DOBILO *BLŪDO* ANALIZĖ

Giedrė Šmitienė

Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto jaunesnioji mokslo darbuotoja

Teorinė tyrimo plotmės motyvacija

Tapatybės klausimas tampa ypač aktualus gyvenant tarp kitokių nei tu pats. Tapatumas, savastis aiškėja per skirtį. Tai sakytina ir apie tautinę tapatybę, ji nepalyginti intensyviau suvokiama, kai greta – kitų tautybių žmonės. Kitybė leidžia suvokti savo savastį, gali ją ugdyti ir stiprinti. Tokios tapatybės aktualizacija dažnai susijusi su noru ar būtinybe gintis. Savivoka šiais atvejais bręsta kaip gynybinė tapatybė.

Tapatybė – tai ne tik savumo suvokimo, bet ir ideologijos procesas. Siūloma idėja tampa žmonių grupei bendra savastimi. Taip susikuria tautos ir valstybės. Bendra siūloma tapatybė turi ir negatyvią primestos tapatybės galimybę. Alphonso Lingis knygoje *Būtinybė* (*The Imperative*, 1998) atskleidžia būtent šį tapatybės aspektą¹. Tokia tapatybė tampa asmenų suvienodinimo strategija, nes ji pateikiama kaip būtina. Manipuliacija tapatybe, są-

moningas ir nesąmoningas kitų žmonių tapatybės formavimas – tai neišvengiamas kultūros procesas. Nurodant, kas esi, nurodoma ir kaip turi būti, kaip turi elgtis, o imdamas atitinkamai elgtis lyg ir įgyji siūlomą tapatybę. Tapatybė asmenį veikia kaip užduota programa. Nežymiausiu modalumu ji įduodama kartu su kalba. Kalba pasako, kas kuo yra, ji veikia kaip kategorizuojanti – įformina ir kartu riboja patirtį.

Humanitarinių mokslų teorijose paplitęs suobjektintos, iš šalies gaunamos tapatybės modelis. Maža to, jis yra tapęs bendru suvokimu ir praktinės veiklos orientyru. Šiuo straipsniu siekiama atskleisti kitą išgyvenamos, savos, iš patirties „vidaus“ atsirandančios tapatybės galimybę, parodyti, kad tapatybė nėra tik užduodama, kad ji gali reikštis tiesioginės patirties akivaizdumu kaip įsikūnijimo procesas. Galima tai pavadinti *pasyvia tapatybe* arba tiesiog *tapatumu*, atidengiant atskirą tyrimo plotmę. Tapatumas – tai savaiminė tapatybė, kuri tiesiog yra, nepaisant to, ar ji tematizuojama. Ši pasyvi tapatybė gali

¹ Alphonso Lingis, *The Imperative*, Bloomington and Indianapolis: Indiana University Press, 1998.

reikštis kaip aktyvios, suvokiamos tapatybės pritaipimo pagrindas.

Straipsnyje formuluojamas teiginys, kad asmens tapatybė gali būti susijusi su akivaizdumo sąmone. Kalbama apie atvejus, kai gyvenamas pasaulis (gamtos, kultūros, kasdienybės) pasirodo netarpiškai skaidrus ir aiškus. Akivaizdumas nėra nei vienplanė, nei vienprasmė patirtis. Šį iš pirmo žvilgsnio monolitišką, neskaidų būvį, įvairius jo pasireiškimus yra mėginęs nuosekliai išskleisti Edmundas Husserlis. Mums būtų svarbu išskirti akivaizdumo įvykius, kai aiškumas tiesiog išstinka, pasireiškia kaip situacijos skaidrumas, ir akivaizdumo išsklidimą, kai jis neryškus, nepastebimas, bet tolygiai pasiskirstęs mūsų veiksmuose. Abu akivaizdumo reiškimaisi yra esteziški ir kartu kūniški: ir tada, kai žinau, kaip tamsoje grįžti namo, atsirakinti duris, užsidegti šviesą (kūniui akivaizdus judėjimas erdvėje), ir tada, kai nakties tamsoje žiūriu į žvaigždes ir visais jutimais suvokiu, kad dangus virš manęs – aukštas, gilus, *tolimasis*.

Asmuo, išgyvenantis akivaizdumą, patiriantis akivaizdžiai, yra akivaizdumo reiškimosi laukas. Tiesioginiu akivaizdumo modusu asmeniui reiškiasi tai, kas jį atitinka. Akivaizdi situacija yra pasyvios tapatybės situacija. Todėl pats patiriantysis yra patiriamo akivaizdumo sąlyga.

Jutiminis patirties akivaizdumas steigia ir kuria tapatybę. Kuo intensyvesnė patirtis, tuo ryškesnis asmens tapatumo, savumo pojūtis. Asmuo pats sau, žiūrint tokiu atžvilgiu, atsiranda per patirties intensyvumą. Patirdamas kažką, sužino pats save. Sužino per aplinkos refleksiją, per užsimezgančius santykius. Sužino apie save kaip apie tą patį ir *kažkam* tapatų.

Sąmonės įsikūnijimo tapatumas yra terpė įvairioms priimamoms tapatybėms, taip pat ir tautinei tapatybei, kuri, jei yra funkcionali, veiksni, yra lygiai taip pat jutimiškai, esteziškai išgyvenama. Čia galėtume prisiminti Vinco Kudirkos išgyventą savo tautinės tapatybės estezę, kai jis suprato lietuviu esant². Įdomus ir charakteringas Martyno Švėgždos von Bekkerio atvejis: ieškodamas savo tapatybės daugiatautėse šaknyse, supranta, kad jo tapatybę, kaip lietuvišką, apibrėžia jo intensyviau girdimos, akivaizdžiau patiriamos lietuvių liaudies dainos ir tai, kad būtent Lietuvoje, Vilniuje, jo spalvų, formų, faktūrų jutimas yra intensyviausias. Švėgžda von Bekkeris tarsi kartoja Mikalojų Konstantiną Čiurlionį, rašiusį: „kas nėra tikras, ar jis lietuvis, tai dainos klausydamas jis pajus“³. Lietuviška tapatybė pasirodo kaip refleksyvus kūniško estezinių struktūrų veikimo, jomis pasireiškiančio akivaizdumo įvardijimas. Toks tapatybės suvokimas – tai kūniškos patirties žinojimas, tos patirties nenutraukiant, nesuobjektinant, nepastatant priešais save. Kūno atvirumas, imlumas reiškiasi tam, kas tapatu.

Išgyvenamą, „iš vidaus“ išnyrančią tapatybę Lingis įvardija orumu. Tokia tapatybė patvirtinama kritinėmis situacijomis⁴. Savęs kaip sau tapataus išlaikymas leidžia būti oriam. Orumas yra tai, kas kyla iš vidinio tapatumo sau pačiam, iš stabilaus, t. y. įkūnyto, buvimo savimi.

² Vincas Kudirka, „Iš mano atsiminimų keletas žodelių...“, *Varpas* 3, 1893.

³ Mikalojus Konstantinas Čiurlionis, „Apie muziką“, *Pergalė* 3, 1971, 140.

⁴ Alphonso Lingis, „Asmens tapatumas“, vert. Vygasdas Aleksandravičius, *Problemos: mokslo darbai*, 2002, 17–18.

Analizės objektas

Šis straipsnis skirtas vienam pirmųjų lietuviškų romanų Julijono Lindės-Dobilo *Blūdai*, išleistam 1912 metais. Nenuneigiama kritika⁵, kad romanas ištęstas ir sunkiai skaitomas, kad jo išsišakojusios siužetinės linijos dažnai nemotyvuotos, kad pasakotojas neapima teksto, dėl to pradžios įvykiai nenumato pabaigos sprendimų, tačiau šiuo tyrimu sustosime ties ir šiandien stebinančiu romano struktūriniu sumanymu bei jo motyvuota prieiga prie aprašomų įvykių. Šį ankstyvą kūrinį galima perskaityti kaip suvokiančios ir pamažu susivokiančios sąmonės aprašymą.

Blūdas yra lietuviavo savivokos, jos radimosi, išryškėjimo tekstas. Tai patvirtina pradinė jo recepcija. Mykolas Biržiška yra sakęs, kad *pažino ir suprato lietuviavo sielą* tik perskaitęs Lindės-Dobilo veikalą⁶. Panašiai reagavo ir Vydūnas: „Matyti, rašytojas yra galėjęs parodyti netiktai apskritai žmonių, bet ir žmonių lietuvių. Jei tik nebus šis veikalas savo rūšies pirmasis, kurs *taip giliai nušviečia lietuvių sielas!* O tuo jis pasistato pirmojoje mūsų dailiosios raštijos eilėje“⁷. „Čia gaivališkai giliai, gaivališkai *teisingai sučiuptas mūsų sodžius su jo ypatingumais, su puikiai braižytais tipais...* Čia taip daug, taip daug visa ko! Sunku tai taip trumpai išreikšti“, – rašė Gabrielė Petkevičaitė-Bitė⁸. Lietuviškos tapatybės suvokimas vie-

nu balsu laikytas esminiu romano vertingumo kriterijumi.

Romano tekstas „lėtas ir grimzlus“⁹. Jam reikia nurimusio ir neskubaus skaitytojo. Tapatybei išsikristalizuoti reikia laiko, reikia perbėgti daugybe šalutinių kelių, siužetinių linijų, pasakojant apie kitus asmenis, kad per juos grįžtų į save. Teksto lėtumas sietinas su tapatybės išgyvenimo pobūdžiu. Tapatybės suvokimas atsiskleidžia kaip užtrunkantis procesas. Iš teksto lėtumo ir grimzlumo pastebima netikėta kūno ekspresija. Veikėjų veiksmi dažnai aprašomi itin raiškiai, lyg pabrėžiant. Jų judesiai, gestai, išraiškos tokie dinamiški, lyg būtų pagreitinti, teatralizuoti. Veikėjų kūniškumas pasirodo kaip bet kokių išgyvenimų išraiškos pagrindas. Galima kalbėti apie romano estetinį kūną. *Blūdas* – tai pirmas kūniškas lietuvių romanas. Vinco Pietario *Algimantas* tebėra bekūnis, bendro tipo. Įkūnyti veikėjai leidžia jutimiškai skaityti tekstą. Lėta tėkmė ir kūniška ekspresija, dvi esminės romano ypatybės, dalyvauja atspindint ir suvokiant lietuvišką tapatybę, užduodamos kūniškumo ir tapatybės sąryšio klausimą.

Tapatybės savivoka romano centre

Lindė-Dobilas romano pasakojimui pasirenka ištis specifiinį būdą. Romano struktūrą išlaiko Bajoriūno savivokos judesiai. Savivokos buvimas struktūrine ašimi rodo jai teikiamą reikšmingumą, iškelia suvokiančią asmens sąmonę į dėmesio centrą. Pavadinimas *Blūdas arba Lietuva buvusios Rosijos revoliucijos metu* nurodo, kad romanas atskleis sudėtingą re-

⁵ Pvz., Algis Kalėda, *Romano struktūros matmenys, Naujausios literatūros studijos*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1996, 185–187; plg. Janina Žekaitė, *Lietuvių romanas*, Vilnius: Vaga, 1970, 79–85.

⁶ Gabrielė Petkevičaitė-Bitė, „Kun. J. Lindė-Dobilas, Atsiminimų saujelė“, *Mūsų Dobilas, J. Lindei-Dobilui atminti*, Panevėžys, 1936, 26.

⁷ Vydūnas, „Nauji raštai“, *Jaunimas*, 1912 11 16.

⁸ Vladas Žukas, „Neskelbti rašytojos laišakai“, *Literatūra ir menas*, 1986 03 29, 11.

⁹ Viktorija Daujotytė, „Lėtas, grimzlus Dobilo romanas“, *Naujasis židinys* 9, 1995, 661.

voliucijos laiką, tačiau politiniai-istoriniai įvykiai pasirodo tolumoje naktimis matomomis, kaip galima nujausti, revoliucionierių padegutų pastatų ar ištisų kaimų pašvaistėmis. Revoliucija romano veikėjus pasiekia per gaudus: atklydę ne pirmo patikimumo asmenys pasakoja apie nužudytą kunigą ar peršautas bažnyčios duris. Maištininkų ugnis, apie kurią sklinda bauginantys gandai, romane taip ir neužsidega. Vienintelis tiesioginis revoliucijos laiko įvykis – į Karklynkiemį atvykęs ir kalbą ėmėsis sakyti socialistas. Nepaisant to, revoliucija, kaip istorinis patirties horizontas, asmens savivokos aprašyme nėra atsitiktinė. Istorinė sumaištis iškelia tapatybės klausimą, kuris visų pirma pasireiškia kaip socialiniai-etiniai rūpesčiai: kaip turiu elgtis, ką turiu palaikyti, kas esu pasirodžiusių kitokių, nei įprasta, akivaizdoje. Bajoriūno savivokos priežastis yra staiga pasirodęs *kitas*. Tapatybės klausimas nekyla tarp savųjų. Jį užduoda ne artimoji aplinka, bet įvairialypė ar net prieštaringa visuomenė.

Romano apie Lietuvą revoliucijos metu siužetinė ašis – tai dvi su revoliucijos įvykiais susijusios kalbos: pirmoji – kunigo Kantičkos, nukreipta prieš tuos, kurie ateis bažnyčių deginti, šaukianti Bažnyčios sūnus prie savęs, antroji – jau minėto atvykusio siciliko kalba apie ponus ir kunigus, geriančius paskutinius vargšų kraujo lašus. Šios kalbos romane aprašomos ne kaip savaiminės, svarbios savo išraiškingumu, bet *kaip suvokiamos*. Jos atskleidžia sakytojo intencijas ir motyvus, bet nepalyginamai labiau – kalbų suvokėją. Būtent į jį sutelktas teksto dėmesys. *Kalbų suvokimas* romane – tai ne tik tiesioginis jų suvokimas, kai sakoma, bet ir daugybę romano puslapių užimantis kalbų laukimas (jis pasi-

rodo kaip išskylantis rūpestis, kaip bręstantys ir galų gale suformuluojami klausimai, kaip auganti baimė), kartu ilgas suvokimo „gilėjimo“ procesas po kalbos, pasirodantis ir kaip paties suvokimo refleksija, – kalbos gabalėliai kartojasi sąmonėje, keičiasi santykis su jais, kol kalba įsikūnija ir ima veikti keisdama kūno veikimą. Pagrindinis romano veikėjas viršila Petras Bajoriūnas yra individualizuotas abiejų kalbų suvokėjas. Konstrukcinis autoriaus sprendimas atrodo modernus, nes atskleidžia įvykį, besireiškiantį suvokiančiai sąmonei, maža to, net ne patį įvykį, bet tų įvykių interpretaciją ar projekciją, pasirodančią kalba. Būtent šiomis ypatybėmis, kurios, pasikartosiu, išlaiko romano visumą, *Blūdas* yra ne realistinis, bet modernistinis tekstas. Revoliucija rodo kaip atšvaitas ne tik nakties danguje, bet ir žmogaus sąmonėje. Sąmonių reakcija yra romano ašis. Bajoriūno, kaimiečio viršilos, suvokimas neatsiejamas nuo jo paties patirties, tai suvokimas pirmu asmeniu, tikrinantis savimi, sutampantis su suvokimu. Suvokianti sąmonė remiasi savo pačios tapatybe ir nuolat identifikuoja savasties, savumo ribas. Todėl intensyvus kalbų suvokimo procesas yra ir tapatybės paieška. Sąmonės aprašymai apskritai turi tendenciją būti tapatybės aprašymais. Mūsų suvokimas yra mums adekvatus. Net tada, kai suvokiame kitus ar net svetimus, jie yra išlaikomi suvokimo.

Visas Lindės-Dobilo romano, kad ir koks jis būtų šakotas, veiksmas yra „suspaustas“: jis prasideda ir baigiasi tą pačią dieną, kada sakoma antroji, t. y. siciliko, kalba. Tai dar vienas argumentas, kad kalbų suvokimas yra romano centras. Lindė-Dobilas demonstruoja struktūrinį gebėjimą peržengti linijinį laiką, kurio įvykių gausa ir smulkumas užgožtų kal-

bų įvykius, ir skleisti tekstą per vieną įvykį – „įgilinant“ jį į jo praeitį. Romano struktūra, pabaigoje gražinanti į pradžią, sutelkia dėmesį ir perdėlioja prasminius akcentus. Pagrindinis teksto masyvas atskleidžiamas kaip pirmos ir kartu paskutinės romano dienos „įgilinimas“. Apie dvidešimt pirmųjų puslapių užimanti pradžia – atlaidų diena Karklynkiemyje, vargonininkas p. Kuprevičius ieško viršaičio, perspėja jį apie būsimą kalbą, liepia tam pasiruošti. Susirūpinęs ir susimąstęs viršaitis atsisėda ant gluosnio, ir veiksmas nutrūksta. Skaitytojas skaito nežinodamas to, apie ką kalbama, jis tiesiog įmetamas į įvykių srautą. Vėliau, kai, romanui artėjant prie pabaigos, grįžtama į tos pačios dienos rytą, skaitytojas išgyvena grįžimo į pažįstamą erdvę pojūtį – lyg ir tas pats. Įtarimas pasitvirtina vėl atsivertus knygos pradžią. Laikas trumpam persidengia, nekartojant to, kas sakyta, tik tiksliai užpildant praleistas vietas. Du romano fragmentai tiesiog susineria, paskui sužinome ir visą šios dienos pabaigą, kuria ir baigiasi pagrindinis romano tekstas, belieka epilogas, prie kurio grįšime vėliau. Taigi pati romano struktūra išskiria kalbos suvokimo įvykį ir iškelia jį į dėmesio centrą. Antroji kalba savaiame pritraukia pirmąją, nes jos abi yra nukreiptos viena į kitą, nors jų „ autoriai“ nežino vienas kito teksto. Jas abi išlaiko ta pati suvokianti Bajoriūno sąmonė. Istorinis procesas atskleidžiamas iš individualios tapatybės suvokimo perspektyvos.

Istoriniame-politiniame lauke romano veikėjas susivokia ne per įvykius, bet per kalbą. Kalba per tapatybės procesus veikia kaip įvardijanti, aiškinanti ir kartu kaip apibrėžianti. Kalba, kaip galimas ideologijos instrumentas, turi polinkį sutapatinti. Sužinai, kas esi, ir pra-

dedi angažuotis tam, imi tuo būti. Dėl to kalba gali ne tik aiškinti, bet ir nukreipti ar suvaržyti. Lindė-Dobilas, išskeldamas kalbas kaip jų klausytojo savivokos centrą ir kaip romano ašį, perteikia charakteringą tapatybės formavimosi situaciją.

Kalba romane apima asmens visumą: kalbama ne tik žodžiais, balsu, bet ir visu kūnu, jo laikysena, gestais, išraiškomis. Netarpiškas ir išsamus kalbų suvokimas reiškiasi kaip kūno keitimo (persikūnijimo) procesas. Apžvelkime tai nuosekliau. Kunigas Kantička į pamokslą žiūri rimtai, o į šį pamokslą prieš sicilikus – ypač, jam ilgai rengėsi ir net slapta pasininkavo. Jo kalbėjimas nėra *miklinimasis kaip gatvinėj literatūroj*¹⁰ (117). Romane įvardijamas miklinimasis – tai kalbėjimas dėl kalbėjimo, bandant pasakyti gražiau ar ypatingiau. O Kantička kalba visu savo „apvalytu“ kūnu siekdamas sutapti su sakoma kalba. Maža to, jis stengiasi, kad jo kalba įsikūnytų į klausytojus. Pats Kantička – nežemiško tipo žmogus. Aiškus jo kalbėjimo tikslas pasakomas dar prieš jam pradėdant pamokslą: „Kiekvienas jo žodis, nors nežinau kaip vulgariškas, nešiojo nuoširdumo, nepajudinamo tikėjimo ir noro *įkvėpti tą tikėjimą ir palikti* bažnyčios savo klausytojams *antspaudą*“ (117). Įkvėpti ir atsipauti – dvi įvardijamo poveikio formos, kuriomis klausytojas perorganizuojamas. Apie siciliko pasirengimą kalbėti nieko nežinome. Jis romane pasirodo *ex machina* – be praeities ir be ateities. Susitikimas su juo prasideda, kai Bajoriūnas jį išvydo aikštėje, pasilipusį ant ratų tokioje vietoje, kur jo nei vežimai su žuvelėmis, nei jokios būdelės neužstojo, ir

¹⁰ Julijonas Lindė-Dobilas, *Blūdas*, Vilnius: Vaga, 1990. Toliau cituojant nurodomi tik puslapiai.

baigiasi dešimtininkui „atlaužus jam rankas ir nukėlus nuo ‘sakyklos’“ (258–259). Tačiau siciliko požiūris į kalbą pasireiškia pačioje kalboje. Jo kalba siekia išjudinti žmones revoliucijai, vadinasi, ji taip pat sakoma dėl išikūnijimo. Norint išjudinti žmones, ir vienam, ir kitam kalbėtojui reikia, kad jų klausytojai sutaptų su idėjomis, kurias jie skelbia. Jų tikslas ir yra tam tikros susirinkusiųjų tapatybės atpažinimas ar modifikavimas. Todėl šios kalbos yra klausytojų tapatybės steigimo erdvėlaikis ar bent galimybė, kurios išnaudojimo abu kalbėtojais siekia.

Taigi šią siužetinę romano atkarpą galima skaityti kaip tapatybės, kurią vienas teikia tam, kad kitas prisiimtų, istoriją. Tad nuosekliai apie šias dvi kalbas – apie jų sakymo ir išgyvenimo būdus.

Pamokslas romane, beje, kaip ir siciliko kalba, pradedamas jo atpasakojimu: „Pamokslą pradėjo Kantička nuo socialistų charakteristikos. Jo nuomone, jie niekas kitas, kaip tik bažnyčios priešai...“; „Kantička skyrė žmones į dvi dali...“ (116–117) Tai distancinis būdas, pateikiantis labiau dalykinį, analitinį santykį su tuo, kas kalbama. Į atpasakojimą fragmentiškai įterpiami kalbėtojo išvaizdos nusakymai. Tad kalbos klausymasis susipina su regėjimu, kuriam, kaip vienam iš juslinio suvokimo būdų, iš principo būdingas atskirumas nuo regimo daikto. Ir tai atitinka pamokslo pradžios klausymosi pobūdį: tarp kalbos ir klausytojo išlaikomi atstumai, pertrūkiai, jis girdi, apie ką kalbama, bet mato kalbėtoją skyrium nuo jo kalbos, mato, kaip jis atrodo, ir pats laikosi atskirai. Tačiau tai anaiptol nereiškia, kad romano klausytojų neveikia kalbėtojo išvaizda. Jos įtėkmė kalbos poveikiui didžiulė. Lindė-Dobilas puikiai atskleidžia klausymąsi kaip sines-

tetinių procesą ir kalbos girdėjimo, jos prasmės ieškojimo akimis galimybes.

Kalbėtojo išvaizdos veikmė ypač akivaizdi socialisto atveju. Akivaizdu, kad Karklynkiemio „auditorija“ tapatina kalbėtojo kalbą ir išvaizdą. Baisias kalbas gali sakyti tik baisūs kalbėtojai, bent jau pajuodę ir apžėlę. Iš šios nuostatos kyla pirmoji žmonių reakcija, sutampanti ir su Bajoriūno: „Žmogus kaip žmogus! [...] iš tiesų ne į ciciliką panašus“ (252). Vėliau, pirmam išpūdžiui kiek atslūgus, kalbėtojas sicilikas viršaičiui pasirodo panašus į kalbėtoją kunigą. Ir panašus anaiptol ne bruožų sutapimu, socialistas buvo gražus ir tvarkingas ponaitis, o kunigas šių bruožų anaiptol neturėjo. Bajoriūnas jų veide pastebėjo panašumą, kylantį iš jų abiejų kalbėjimo intencijos, iš tikėjimo savo kalba ir noro ją įtikinti. Kūno išraiška čia tiesiogiai reiškiasi pati esmė, kaip nuo formos neatskiriamas turinys.

Kūnas palaiko kalbą, intensyvina jos reikšmes ar net, galima sakyti, pats kalba. Kūnas rodosi kaip ne mažiau už žodžius svarbi medija. Žodžiai jaudina per *susijudinusį, alsuojantį, nosine prakaitą besišluostantį* kito kūną (254). Per visą kalbos klausymąsi kalbėtojo išvaizda nuolat sutvirtina viršaičio palankumą. Pastebėjęs, kad „socialistui įsitarščiaus dreba lūpos lygiai kaip Kantičkai, ir stačiai į jį įsimylėjo. Su tikra priejauta veizėjo jis į tą taip neišsakomai perimtą savo idėjomis, prakaituotą, išblyškusį veidą“ (254–255).

Būtent išvaizda yra tai, kas prikausto klausantį viršaitį taip, kad jis pats nė nepastebi, kaip socialistas, baigęs pasakojimą apie Lietuvą iki Juodosios jūros, ima netinkamai atsiliepti apie Bažnyčią. Šalia stovinčiajam tai pastebėjus, Bajoriūnas tik po kurio laiko atsitokėja: „Ir Bajoriūnas pamatė, kad sakytojas ne

visai kaip reikiant kalbą“ (256). Bet ir kai suvokė, kad socialistas kalba netinkamai, „kaip tik pažvelgdavo į tą išblyškusį gražų veidelį, tas drebančias lūpas, jam tuojau ir pyktis perėdavo“ (257). Ir tik pačioje pabaigoje, prieš pat areštą, piktžodžiaujanti kalba nustelbė kalbančio kūno poveikį. Ir akimoku kalbėtojas tapo ne tik kad negražus, bet tiesiog „atsibjaurėti negalimas“ (258). Asmens išvaizda nėra statiškos ypatybės. Lindė-Dobilas atskleidžia kalbėtojus kaip besireiškiančius klausytojui, o ne kaip empiriškai apibrėžtus. Juslinis Bajoriūno suvokimas išlaiko besireiškiantį kūno ir kalbos vienumą, nes aprašomų kalbų atveju kalbėtojas yra persiėmęs kalba, tiesiog persikūnijęs į ją. Kalba yra jo, kaip asmens, tapatybės forma. Įtikėjimas tuo, ką sako, reiškiasi kaip kalbėtojo išvaizda, kaip jo kūnas. Kūne besireiškiantis tikėjimas sukelia išskirtinį poveikį klausytojams. Galima teigti, kad tik kūnu besireiškianti kalba gali tikėtis kito asmens išgyvenamo tapatybės persimainymo, savo pačios išsikūnijimo. Aprašant klausytojo reakciją, pastebėtinas tarpkūniškas kalbos poveikis: patį kalbos turinį viršaitis svarsto, vertina, o kūno poveikis yra tiesioginis, priimamas be vertinančių „analitinių“ barjerų. Kalbėtojo kūnas tiesiogiai veikia klausytojo kūną. Tai tiesioginio suvokimo, užsikrėtimo kitu forma.

Grįžkime prie pirmojo kalbėtojo. Kantička savo išvaizda ir romano veikėjams, ir skaitytojams yra puikiai žinomas, jo *išdžiūvusios figūros* pasirodymas sakykloje nebuvo netikėtas. Pradėjęs sakyti pamokslą, kalbėtojo išvaizda pasirodo kartu su pirmu tiesioginės kalbos sakiniu: „Jis neatsargiai kėlė aukštyn rankas ir stiebėsi, net stačiai buvo pavojus, kad jis neišsiverstų iš sakyklos, negalima buvo į jį žiūrėti“ (118). Pamokslininko išvaizda čia supi-

nama su ją matančiųjų žvilgsniu. Jie išgyvena nesaugią jo kūno padėtį, akimoku empatiškai užimdami jo poziciją. Klausytojai atsiskleidžia kaip dalyvaujantys ne tik kunigo kalboje, bet ir jo kūno laikysenoje, kuri tarpininkauja patenkant į ekstazinę būseną. Pačiam kalbėtojui nebaisu išvirsti, jis visas ištraukęs į kalbą, tad jo kūno riziką išgyvena ne tiek jis pats, kiek tie, kurie į jį žiūri. Kulminacinė jo kūno išraiška sutampa su tiesioginio kalbos girdėjimo pradžia. Po šio fragmento į pamokslą įterpiami tik klausančios bažnyčios ir – atskirai – klausančio Bajoriūno reakcijos. Kalbėtojas išnyksta kalboje, kartu išnykstant ir kalbėtojo / klausytojo distancijai.

Kantičkos kalbos poveikis yra nepalyginti didesnis. Tai lemia ne tik pati kalba. Bajoriūnas ateina į bažnyčią pasiryžęs klausti kunigo jam rūpimų dalykų, o kunigas kaip tik tais jam taip rūpimais klausimais ima sakyti pamokslą. Bajoriūnas buvo išsirinkęs būtent šį kunigą kaip patikimą, kaip galintį duoti atsakymus. O siciliko kalba buvo pasmerkta dar tada, kai ji nebuvo prasidėjusi. Ji kartu su visais sicilicais Kantičkos pamokslo nusiūsta į pragarą. Nepaisant išankstinių nuostatų, abi kalbos pasirodo kaip klausančio asmens savivokos laukas. Jos abi išklausomos ir vertinamos.

Visa tiesiogiai girdima kalba, užimanti klausytojų galvas ir kūnus, susideda iš kreipinių, klausimų ir sušukimų, kurių ryškesnieji pakartojami po trejetą kartų. Kalbėtojas lieka tik kaip kalbos srautas, kaip galingas balsas, palaikomas žvilgsnio, įremto į žmones. „O krikščionys? – vėl, *rūsčiai pažvelgęs*, klausė sakytojas: – Ką daro krikščionys?“

Viršaitis iš pradžių mąsto: kartu su pamokslo srautu eina jo minčių srautas, sukeliamas kunigo išsakomų idėjų. Spontaniškai

prisimindamas save vienaip ar kitaip besielgusį, jis akimodu susitapatina su kalbėtojo vertinimais: „jam pasimatė, kad jis pats nekrikščionis“, „stabmeldys“ (118, 120). Šis „pasimatymas“ išgyvenamas netarpiškai ir esteziškai kaip „susigraudinimas“ arba patiriamas kaip visiškas aiškumas: „ta tiesa kaip gyva atsistojimo jam prieš akis“. Ir per šį akivaizdumą retenciškai dalyvauja tai, ką jis yra daręs, ką jis yra išgyvenęs ar supratęs. Visa tai per suvokimo procesą įgyja prasmę, visa persmelkiama refleksinės nuostatos kaip praregėjimo: „*esutats pats*, apie kuriuos kalbama“.

Taip išgyvenama reakcija per visą pamokslą laiką nuolat kartojasi kaip vis stiprėjanti partitizacija. „Davatkos, supratusios, kad kunigas jas savo globon ima, paleido birbynes, joms pritarė visa bažnyčia. Viršaitis, išgirdęs iš kunigo lūpų visą tiesą apie socialistus, nepasiliko nuo kitų. [...] Davatkos vėl suprato, kur sakytojas taiko, ir pradėjo šniurkšėti, paskui sekė ir daugumas kitų. [...] Sunku aprašyti triukšmą, koks kilo bažnyčioje: vaitojimas ne vaitojimas, verksmas ne verksmas, šniurkšėjimai ir pagaliau klyksmas susijaukė kartu ir sukėlė tokią baisų gaivalą, kad paskutinis buržujis negalėtų šaltas užsilaikyti: stačiai fiziškai jam tampytų nervus ir eitų šiurpulys per kūną.“ (118–119) Tarp pagalvojimo, kas esi, ir nuodugniausio visa apimančio suvokimo nebėra atstumo. Estezis įgyja ekstatinio pobūdžio. Akivaizdumas visa užpildo. Tačiau nesunku suvokti, kad šis akivaizdumas yra veikiau uždarantis, atribojantis nei skaidrus.

Šioje nusidėjėlio tapatybėje yra pasikeitimo programa ir beribis ryžtas. Jam niekas nerūpi, tik išganymas ir bažnyčia. „Jam pradėjo ašaros byrėti ir darėsi vis skurdžiau, vis skurdžiau.“ Jo ryžtas pasiaukoti iš pradžių su-

sipynęs su baugumu, jis net sau negali to ištarti – pradėjęs nukanda pabaigą: „ką gi jei tokia valia Tavo būtų, tai man...“ Pamokslui baigiantis pasiryžimas subręsta ir tampa besąlygiškas: „jei būtų Tavo valia, tai aš... gatavas“. Ši pačiu pamokslu formuojama pasiaukojimo programa. Jaustis kaltam ir ryžtis pasiaukoti – tai buvo dvi tos pačios pamokslininko strategijos dalys. Paskutiniai pamokslų žodžiai – „Eikite! Kriskite po kojū!“ – aidėjo besiklausančiojo galvoje.

Tai buvo tapatybė, kurią jis norėjo prisiminti, kuriai pasiryžo, su kuria sutapo per numatymą. Tai buvo tapatybės programa. Priėmęs ją kaip programą Bajoriūnas išgyvena katarsį, ypatingą estezinę pilnatvę: „iš jo veido, akių ir visos figūros buvo matyti, jog jam jokio daugiau paaiškinimo nebereikė. Visos tos abejonės, visi tie klausimai, galvojimai, visas tas neramumas, kuris jį lig šiol persekiojo, – visa nuskendo ir nušvito toje šviesoje, kokia mušė iš to žodžio ‘Eikite!’“ (124). Šviesumas, kurį Bajoriūnas patiria, yra jo paties tiesiai siejamas su paskutiniais pamokslų žodžiais – šviesa *muša* iš jų. Apimanti būseną yra žodžiuose. Kalbos suvokimo galia. Pats pamokslininkas, karštai trokštantis tapti kankiniu, kryžium gulėjęs tos malonės melddamas, užkrečia kitus savo prisiimta tapatybe. Bajoriūnas atėjo į bažnyčią turėdamas rūpestį, klausimą. Jis „kuo ant pečių kaimynams nelipo“ nekantaudamas matyti, ar tikrai jo geidžiamas kunigas sakys pamokslą. Bajoriūnas, o kartu ir kiti susirinkusieji yra įbauginti gąsdinančių nuogirdų apie revoliuciją. Turėdami rūpestį jie yra atviresni, nei įprasta. Būtent dėl to jie visi, o akivaizdžiausiai viršila Bajoriūnas persiima, tiesiog užsikrečia kito įtikėjimu, kito jiems skelbiama tapatybe. Priėmimas vyksta

per patirties struktūrų sukrėtimą, atpažinimą jų kaip tam tikrų, kaip kalbėtojo įvardytų.

Viršaitis užsikniaubęs klūpo užiančioje bažnyčioje, priešindamasis piktajam mosteli ranka taip, kad net kaimynui tenka. Jis klūpėjo ir „nieko daugiau nematė ir nedarė, kaip tik su neišpasakytu atsidavimu į Dievą ir rezignacija kartojo... [...] jis visai buvo pasiryžęs pralieti kraują savo“. Kai kalba apima klausytoją, jis sutampa su kalba, ją perkelia į savo gyvenimą, prisiima jos vertinimus kaip sau tapačius, kalba išnyksta. Ji išnyksta kartu su ją ir klausytoją skiriančia riba. Bajoriūnas nebegirdi pamokslų, tik „žodžių garsus“, ir tik ėmusių sukaliotis žmonių čiuzėjimas jį vėl grąžina į bažnyčios erdvę ir į pamokslą. Aprašomas ypač intensyvus kūniškas viršaitio išgyvenimas. Nusilpsta regimoji ir ypač suintensyvėja girdimoji patirtis. Užesys, „birbynės“, šnirpščiojimai, raudojimai ir stiprus kunigo balsas („reikėjo stebėtis, kad toks išdžiūvėlis, silpnas liguostas žmogus, kaip kunigas Kantička, galėjo išduoti taip stiprų balsą“ (123) aidinčioje bažnyčioje užsimerkusiam Bajoriūnui įgauna erdvinių dimensijų. Jis tiesiog jaučiasi esąs šituose garsuose.

Kūno dinamiškumas, ypač intensyvus išgyvenimų kūniškumas nurodo du dalykus: kūniškos išraiškos ir paties išgyvenimo vienovę. Pirmine reakcija skaitantis ar analizuojantis yra linkęs suvokti juos tarsi intensyvius išgyvenimus – lyg romanistas teatralizuotų judesius arba lyg naudotų savitą pantomimos rašymo metodą, kai apie viską bandoma pasakyti kūnu, kai jis yra pagrindinis ar net vienintelis pasakojimo instrumentas. Tačiau vientisa analizė rodytų, kad kūniška išraiška yra adekvati patirčiai, kad jos intensyvumas yra patirties intensyvumas. Hiperdinamiška ji at-

rodo dėl to, kad negalime patikėti aprašomų išgyvenimų intensyvumu. Lindės-Dobilo romane aprašytos reakcijos yra išgyvenamos reakcijos, ypač religinėje erdvėje. Kalbų klausymasis, tapatybės steigimasis atsiskleidžia kaip intensyvus kūno keitimosi veiksmas.

Prisiimtos tapatybės padariniai

Romane *Blūdas* vaizduojama ne tiek rūpestis ir baimė dėl perversmo, niokojančio karo ar tremties, kiek vertybinis besikeičiančios situacijos neaiškumas, kai išgyvenimų ašis yra būtent vertybinis neaiškumas, o ne niokojančio karo ar tremties baimė. Pagrindinio veikėjo Bajoriūno neaiškumą, kaip jau kalbėta, panaikina kunigo Kantičkos pamokslas, „įduodamas į rankas“ žinojimą, kas esi, kaip turi elgtis. Šio poskyrio tikslas – sustoti ties romane atsiskleidžiančia *įduotos tapatybės patirtimi*.

Akivaizdu, kad kai Bajoriūnas patyrė siektą istorinių įvykių ir savo paties paskirties aiškumą, jo išgyvenimai, priešingai nei būtų galima tikėtis, tampa ypač dinamiški ir neprognozuojami. Jie pasiekia apogėjų, kurį ir įvardija romano pavadinimas, – *blūda*. Pamokslas sukeltas tapatybės akivaizdumo išgyvenimas romane pasikartoja keletą kartų: Bajoriūnui nuvykus pas kunigą Kantičką ir šiam dar kartą visą pamokslą tėviškai pakartojus arba pačiam prasukant jį savo galvoje su visais pagrindiniais sakiniais. Tad poveikis nėra atsitiktinis. Tačiau apimantį aiškumą galime aptarti kaip priepuolius: nepaisant palaimingo intensyvumo („viršaitis [...] jautė, kaip jo širdis tirpo, kaip jam vis saldžiau darosi, ir buvo ir pats į kažkokią nirvaną bekrintąs“), šios būsenos staiga apima ir lygiai taip staiga išsisklaido. O

tada – įvardysime romane pasikartojančia „terminija“ – prasideda *karas* (pvz., 153). Bajoriūnas ima *kariauti* pats su savimi. Jo priešū tampa jo paties mintys. Kovodamas su jomis Bajoriūnas ruošėsi tikrajam karui, kai vieni bus pragaro, kiti – Bažnyčios pusėje (151). Neapykantos ar baimės protrūkia nuolat nutraukdavo, regis, beatodairišką akivaizdumą, patikėjimą įgauta tapatybe. Šitais išgyvenimais, kaip ir Kantičkos sukeliama aiškumo atvejais, jis tiesiog degdavo. Apie jo būseną nuolat pasakojama ugnies intensyvumo leksika: jis *degė noru* priklausyti tiems, kuriems kunigas Kantička vadovavo, jis persiimdavo „tokia neapykanta, kad *staigu visas užkaisdavo*“, etc. (158, 200).

Iš pasiektos aiškumo būsenos Bajoriūnas tiesiog krinta žemyn. Kartu jis netenka kunigo įduotos, o jo prisiimtos tapatybės. Aiškumas atsiskleidžia kaip aukštybės, į kurias jį „užtraukia jo geradarys“. Tačiau prieš jį atsidendia bedugnė ir jis nubrazda žemyn, o tada jaučiasi sutrankytas ir sužeistas (162). Jam rodo, kad pasaulis į „kašnelius subyrės“ ir ant jo užgrius (197). Protarpiais atsigaudamas Bajoriūnas išgyvena visišką nestabilumą ir, galima sakyti, praranda pasaulį. Jis netenka savos erdvės – ji jam atrodo byranti. Jo nerimas pasireiškia per jo elgseną ir tomis akimirkomis jis nėra atsakingas už savo veiksmus, nors akimirkomis ir bando, kaip rašoma, su jais „kariauti“, bet pasirodo esąs nepajėgus. „Širdyje darėsi tikras chaosas. [...] jam taip radosi baisu, kad jis ką tik nepasileido bėgti. Kariaudamas pats su savim, jis mėgino palengva atkelti pakluonės vartus, bet kada tas nepavyko, šveitė jis juos taip, jog jie net sutreškėjo. [...] su didžiausiu trenksmu įsidūmė jis į vidų ir užgriuvo ant žmogaus.“ (177)

Prisiimta bažnyčios tapatybė – tai kovotojo tapatybė. Ir tai yra viena Bajoriūno „kariovimo“ būsenos priežasčių. Kunigas Kantička padalijo pasaulį į dvi dalis. Priimdamas jo idėją, Bajoriūnas savaime priėmė ir padalijimą („ir vėl viskas išsiaiškino, ir vėl pasidalino pasaulė į dvi tarpusavy kariaujanti dali“ (158). Būtent tai tiesiog atmainė viršaičio turėtas jautimines pasaulio patyrimo galimybes. Žemė dabar jam buvo tamsi ir bjauri. Šitos tapatybės akivaizdumo akimirkomis jis tiesiog nieko nematė, nei savo mėgstamų, vis kur nors lekiančių debesų. Ir būtent šitas nematymas jam atsiskleidžia kaip žemėje patiriamas pragaras. Sutrikusios pasaulio percepcijos dramą didino „praregėjusio“ Bajoriūno suvokta būtinybė pažinti priešus („rengiantis į karą reikia būtinai žinoti, kas bus jo priešas, o kas lygiai su juo kariaus“ (151). Jis ėmė, kaip rašoma, „knistis“ po kitų gyvenimus, „perkratinėti“ svetimus darbus. Arba jam tiesiog rodydavosi priešai, antai jis niekaip negalėjo nusikratyti mintimi apie savo svainio Dalbos, naivaus, bet geraširdžio žmogaus, panašumą į „milžiniukus“, apie kuriuos kaip apie biblinio tvano priežastį pasakojo kunigas (148). Lig tol Bajoriūnas stačiai nekėsdavo, jei kas pradėdavo kalbą apie kitų piktus darbus. Paklaustas nuomonės apie kokį žmogų, jis nežinodavo „kokia priedermė aukštesnė: meilės ar teisybės“. O pasakęs tiesą „turėdavo sąžinės graužimą“ (150). Tad *įduotos tapatybės* reikalavimas dalyti į dvi kariuomenes buvo dar viena Bajoriūną išcentruojančių, išmušančių iš įprastų vėžių jėgų.

Bajoriūnas buvo ramus žmogus, iš tų, kur nepuldavo pirmas veikti. Jis neįsitraukė nei į antirevoliucionieriškas, nei į revoliucionieriškas gretas – visa tai reiškėsi jo vidiniu išgy-

venimu. Jo dvasios pasikeitimas buvo akivaizdus ir kėlė susirūpinimą artimiesiems. Būtent dėl to Bajoriūno žmona ryžosi slaptai jį smilkyti žolėmis, imtis seno kaimiško beprotybės ir visokių „apsėdimų“ gydymo būdo.

Bajoriūno beprotybės paribiai romane nėra vieninteliai. Išties išprotėja Bajoriūno nuo jaunystės mylimas giminaitis Giedutis, tiesa, nuo pat pradžių atrodęs keistas, bet kartu ir šviesus, apsiskaitęs, savarankiškai mąstantis žmogus. Toks kontekstas leidžia manyti, kad beprotybės klausimas romane yra apmąstomas kaip susijęs su plėtojama problemika. Kantičkos poziciją viename iš epizodų pats romano pasakotojas įvertina kaip lunatišką, sveikam žmogui neįmanomą (162). „O gal tai vis sapnas? [...] Gal aš sapnuoju?.. Praeis laikas, atsibusiu ir rasiu viską kaip buvę“, – šiek tiek atsipeikėjęs klausdavo savęs Bajoriūnas (165).

Pamišimo būseną – šizofreniją, arba, kaip pavadina Lindė-Dobilas, *blūdas*. Būtent ši romano paradigma, tarpnis, kuriame atsiskleidžia Bajoriūno beprotystė, akcentuojama pavadinimu. Toks pavadinimas ir dėl savo reikšmės, ir dėl žodžio nelietuviškumo buvo kritikuojamas dar prieš išleidžiant romaną¹¹. Siūlyta jį pakeisti, tačiau autoriui jis buvo toks svarbus, kad jo neatsisakė, nurodydamas, jog tai jo gimtos tarmės žodis. Tačiau esmė, be abejonės, – ne žodis ir ne jo kilmė, bet pats fenomenas, kuris juo pasirodo. Lindė-Dobilas nori aprašyti *blūdijančią* žmogaus sąmonę, arba, kitaip sakant, pakrikusius jo santykius su aplinka ir su savimi pačiu. Ir *blūdijimo* pradžia, ir laipsniškas jo atoslūgis šiame grimzliame tekste yra motyvuoti, tai tik patvirtina

šio atidengiamo fenomeno centriškumą. Pamišimo priežastis – primesta tapatybė, pasirodanti kaip svetimkūnis. Pamišimas kartu yra ir atmetimo reakcija. O tai nurodo, kad prisiminta tapatybė slepia aktyvų savumo branduolį. Veiksnius, bet nutylimas, lyg būtų nesantis.

Kūniška patybė

Tai, kas malšina pamišimą, gali būti suprasta kaip jo priešybė: jei kunigo Kantičkos įduota tapatybė reiškiasi kaip „aukštybės“, tai ją malšina gyvenimo „žemuma“. Bajoriūnui *blūdijant* itin ryškiai ir įtakingai reiškiasi kito, artimo, asmens prisilietimas. Paprastas kūniškas artumas tokiaime kontekste netikėtas, tačiau jis romane yra struktūrinis, sudarantis atskirą paradigmą. Po pirmo, nors ryškaus, bet tarsi atsitiktinio fragmento pasirodo antras, trečias ir t. t. Būtent kūniški sąlyčiai ir yra „išrišamieji“ akordai. Kūniškas išgyvenimas aprašomas suvokiant lytėjimo santykį – intymiausių tarpkūniškumo patirties modalumą. Bajoriūno atsigavimas romane reiškiasi šitų sąlyčių ritmu.

Rašoma, kad Bajoriūnas, grįžinėdamas iš miestelio, visą kelią „kariavęs“, jautėsi geroškai „apsvaigęs“. Netoli savo kaimo jis sutiko žmoną su sūnumi. Ir staiga tekste pasirodo visai kitokios patirties – aiškios, skaidrios ir tiesioginės – galimybė: vaikas, bėgantis į jį, pasikui sėdintis brikoje jam tarp kojų. Savaiame išsipildanti galimybė laikyti jį apkabinus ranka, žiūrint, kaip jis sukaliuojasi, ragindamas arklį. „Jam [Bajoriūnui] neišsakomai patiko, kad trumpai nukirpta galvelė nuolat jam brūžavo veidą.“ (163) Kūnas prie kūno: liečianti ranka, liečiamas veidas. Norint išgyventi, reikia būti liečiamam, – tai tyrimų svarumu patvirtina fenomenologinė psichiatrija. Vaiko liečia-

¹¹ Žr. Vydūnas, *ten pat*.

mas Bajoriūnas akimoju sugrįžta į save ir tam kartui visiškai nurimsta. „Niekados dar savo gyvenime jis neglaudė su tokia meile savo Petriuko prie savęs kaip dabar.“ (163) Tai ne tik prisilietimas, ne tik rankos uždėjimas ant vai-ko. Glaudimas prie savęs taip, kaip *dar niekad neglaudė*, turi paties glaudimo suvokimo, kai pats sąlytis save „gilina“, kartu save atspindėdamas. Glausti prie savęs, vadinasi, suvokti kitą kaip savą ir kartu save kaip tapatų jam. Glaudimasis kartu yra grįžimas į savą kūną, į jutiminę savo kūno patirtį iš šizoidinių klajonių.

Lindės-Dobilo ypatingai jaučiami kūniški sąlyčiai, tai matome ir iš Onos santykių su vaiku. Jie atskleidžiami lygiai taip pat paprastai, kad ir tokiu atskira pastraipa tampančiu sakiniu: „Ji iškėlė sūnų iš brikelės ir, paėmus už rankos, nusivedė pakluonėmis“ (165). Iškel-
ti, paimti už rankos ir vestis. Sąlyčio centras – laikyti už rankos. Sąlytis nėra vienpusis, vadinasi, kartu tai ir laikymasis rankomis einant kartu.

Sūnaus priglaudimas, o kartu ir Onos rūpestis, kalbinimas, gailėjimas („tu toks sublo-gęs... Jau tave gal labai kokia nerimastis ėda... Man tavęs taip gailėjo, taip!..“) Bajoriūnui ne-tikėtai gražina meilę. Jam nedrašu, bet norė-tųsi „apkabinti ir taip ilgai, ilgai palikti“ (168). Šitas noras kaip galimybė liestis kartojasi, po truputį intensyvėdamas. Bajoriūnas net ima regzti planus, kaip Onai atsikėlus į klėtį gulė-ti. Jam norėjosi kuo dažniau būti su savo pa-čia kartu, jis geidė prie jos prisiglausti. Kai Ba-joriūnui pagerėja, jis ima pastebėti savo pa-čią, nuogaštauti, kad ji „gali nušalti“, rūpin-tis, kad jai reikia šilčiau apsilvilti. Jo planai prisiglausti vis labiau konkretėja. Eiti vėl vie-nam į klėtį gulti jam atrodo lyg į pragarą lįsti,

tad jis samprotavo: „Gi galima visus vaikus pasiimti. Petriukas turi savo lovele, tą galima atnešti, o kitiems pataisysiant aruodų arba ko-kią lovą atnešti. Nėra jau taip šalta, gerai už-siklos, ir nesusals. O būtų daug geriau, daug maloniau! Vis ne vienas, tai ne vienas, jauti, kad gyva dvasia yra prie tavęs. Būtų daug ma-loniau!“ (171) Bajoriūnas nori prisiglausti tam, kad justų „gyvą dvasią“. Taip Lindės-Do-bilo formuluotoje motyvacijoje atsispindi kū-niško sąlyčio ir vidinės ramybės dermė. Gali-mybė romane išsipildo, viršaitis atsigula šalia pačios, jam išties palieka geriau ir jis nusira-mina: „Jis jautė prie savęs gyvą dvasią, jam labai atsidavusią ir taip arti. Jautė jos šilimą, plaukų kvapą, lietėsi prie jos minkšto kūno.“ (178) Gyva dvasia – kaip šiluma, kaip kva-pas, kaip minkštas kūnas. Šituose vienuose iš pirmųjų kūnų santykio aprašymų lietuvių li-teratūroje Lindė-Dobilas, atrodytu, užčiuopia kūno kaip dvasios ir dvasios kaip kūno patir-tį. Ramybė šioje viršaičio situacijoje – tai visų pirma grįžimas į save, liovimasis *blūdyti*.

Dar vienas tos pačios kūniškos sąlyčio pa-radigmos sandas – šunelis Sabalyš.

Šuniui greta atsisėdus, Bajoriūno mintys neatsitiktinai tampa kur kas ramesnės nei prieš tai. Jis jau nebenori lėkti sėdėdamas ant debesies ir pražūti, bet ima galvoti, kad debe-sys lėkė gyvenant jo tėveliams, seneliams, pro-seneliams, kad jie lėkė ir lėks. Ir pats Bajo-riūnas stebisi taip anksčiau negalvojęs (174).

Sabalyš kur buvęs, kur nebuvęs iš lengvo prisiartina, pašauktas su trenksmu atsiranda prie savo šeimininko kojų ir „smaigosi“ ap-link, o sveikstantis Bajoriūnas pasilenkęs jį vis glosto. Ir šunelis atsigauja, išdrąsėja, „vocuo-ja“ uodega. Glostančiam pasaulis akimoju keičiasi; šuns elgesys tai puikiai atskleidžia.

Kiekvienas gestas įsispaudžia ir sulaukia savo atsako. Pasaulis pasirodo ten, kur liečia, glos- to, priglaudžia. Rodantis pasauliui formuoja- si tapatybė, iš esmės per jį. Tai, kas mums reiškiasi, yra tapatu mūsų sąmonei. Reiškiamasis vyksta savasties lauke, ir tik savasties laukas išlaiko pasaulio reiškimąsi.

Kūniška tapatybė

Romanas, kaip ir priklauso klasikiniam žan- rui, baigiasi atomazga. Tačiau kas tokiam ro- mane, kurio centras – dviejų kalbų suvokimas, yra atomazga? Koks yra jo „išrišimas“, jei žiū- rime į jį kaip į tapatybės istoriją? Romano pa- sakotojas teigia, kad Bajoriūnas tą naktį, ku- rią grįžinėjo namo po sunkios įtemptos die- nos, po socialisto kalbos, „išrišo klausimą“ (322). „Išrišimas“ gali pasirodyti labai papras- tas, jei žiūrėsime į jį kaip į išorinio veiksmo siužetą, – parvažiavo nakties tamsoje, pasimel- dė ir atsigulęs tuojau pat užmigo. Siužetinis paprastumas nėra atsitiktinis, nes būtent į kas- dienį paprastumą Bajoriūnas šiuo „išrišimu“ ir grįžta.

Viršila grįžta prie „nepri gulmingos“, „pra- kilniai graudingos“ savo nuomonės. Savitą jos apibūdinimą performuluokime šiuolaikiškes- ne kalba: nepriklausoma, kilni, graudi. *Nepri- gulmingumą* suprastume kaip savumą, o kil- nų graudumą – kaip intensyvią tam tikro aki- vaizdumo būseną. Susigraudinimas gali būti skaidrus ir skaidrinantis.

Atomazgoje išryškėjusi Bajoriūno „nuo- monė“ rodosi trimis modusais – gamtos, mal- dos, kūno. Grįžtantis namo Bajoriūnas mato dangų, šviečiantį mėnesį, žvaigždes. Iš tolo, nuo kalno, mato slėnyje esantį savo kaimą, ap- siaustą medžiais, galuose padabintą „kaip ko-

kiais karbatkais toli į lauką išsikūšusiais šešė- liais“ (317). Jis mato, kaip nuožulniai pro me- džius krinta mėnesio spinduliai (318). Gamta viršilos matoma savo didinguoju rakursu: dan- gus aukštas, mėnuo šviesus, etc. Vaizdai yra erdvūs ir turi gelmės matmenį. Žiūrėjimas į dangų Bajoriūnui leidžia žinoti, kad už jo yra kiti dangūs, dar gražesni, kuriuose gyvena vi- si šventieji. Mėnesį mato kaip sergstintį, kaip liūliuojantį kaimą. Ši gamtos patirtis keistai supina tai, kas yra toli, su tuo, kas yra arti, nes viskas yra vientisa, nes jie yra įkreipti vieni į kitus: dangus į žmogų, žmogus į dangų, mė- nuo į kaimą, o kaimas į mėnesį.

Gamtos vaizdai ypač pastebimi, nes lig šiol jų faktiškai nebuvo, Bajoriūno sąmonė buvo užimta kitais – „svarbesniais“ – dalykais. Tai buvo susirūpinusi sąmonė, kuri nematė.

Atrodo, būtent gamtos vaizdai tarpinin- kauja Bajoriūnui patenkant į maldos būseną. Tai yra motyvuota, nes gamtą jis išgyvena kaip estezį, susipynusį su Dievo galybės pajautimu. Žiūrėdamas į dangų, viršila suvokia: „Oi, kaip gražu [...] Vis mat Dievo galybė“ (307). Jam viskas *puikiai išveizėja, daro meilų išpūdį*, jis jaučia *nemažą pasitenkinimą ir malonumą šir- dyje*. Pats romano aprašymas fiksuoja, kad Ba- joriūnas tai patiria ne tik dėl to, jog visa tai puikiai *išveizėja*, bet ir dėl to, kad jis ima ma- tyti. Jis mato dangų, kurio ilgai lig tol nema- tėt. Ne tik gamta *daro meilų išpūdį*, bet ir pats viršaitis *žiūri saldžiai maloniai* (318).

Perėjimas tarp gamtos patirties ir maldos ištis neryškus. Pati koplytėlė, prie kurios Ba- joriūnas meldžiasi, stovi *sodnebyje*. Intensy- viausia forma kartojasi tas pats lengvumo ir saldumo išgyvenimas: „Jam buvo taip lengva ant širdies kaip niekad gyvenime“.

Tarp gamtos prakilnumo ir maldos įterpiami, atrodytų, labai paprasti ar net prasti tokiame kontekste kūniško prisiglaudimo epizodai. Jie kartoja tai, kas struktūriškai ir sistemaiškai pasirodė Bajoriūnui atsigaunant po Kantičkos pamokslo. „Šįkart ir jis, vos prisiglaudė prie to minkšto ir šilto kūnelio, tuojau ir užmigo. [...] Prisiglaudęs prie pačios, miegojo jis lyg užmuštas, kaip vargiai gyvenime būtų turėjęs tokį miegą.“ Prisiglaudimas čia jau yra ne ramimosi būdas, bet tiesiog ramaus gyvenimo forma. Gamtos, maldos ir kūno dermė.

Visiems trims tarpusavyje susijusiems *išrišimo modusams* būdinga tai, kad jie nėra pasirenkami. Jie romano veikėją tiesiog pagauna. Ryškiausiai tai atsiskleidžia per kulminacinį maldos epizodą: „jis pats nepamatė, kaip atsirado prie koplytėlės. Ilgą laiką meldėsi stačiai be sąmonės, nei žodžio netardamas. Taip kaip ta nežinomoji galybė, jam visai nejučiant, atnešė jį čia prie koplytėlės, taip dabar traukė jį jo sielą į nežinomas aukštutes. [...] Jis pats savęs nebeatminė, o tik jautė, jog iš gilumos jo esybės prasimušė šviesos kibirkštėlė, kuri eidama stačiai be jokių trukdymų prie Dievo, taip aiškiai apšvietė tą kelią, vedantį į amžinąją tėviškę, ir, susivienijusi su ana begaline šviesa, tokį tos šviesos gausumą siuntė čion ant žemės, jog viršaitis, jei matė kokį juodą šlakelį, tai tuo buvo jis pats, susilenkęs, beklūpęs prie koplytėlės“ (319). Čia nėra nei Bajoriūno proto sprendimo, nei jo valios veikimo ar ryžto. Grįžęs namo, be abejonės, pavargęs po tokios dienos, jau svajojęs apie miegą, jis atsiranda prie koplytėlės. Kūnas žino kelią, galbūt girdi kviečiantį balsą. Šis epizodas – tai savo sprendžiančios sąmonės peržengimas: jis meldžiasi, kaip rašoma,

„be sąmonės“ ir be žodžių. Gryna intencijos tėkmė, be keliamų tikslų, be formuluojamų užduočių. Jis neatsiminė savęs, išnyksta distancinis santykis su savimi, jis visas yra dabartyje ir yra tarsi pati esatis. Iš maldos „pagavimo“ Bajoriūnas „pabunda“ ir randa save ir pasaulį persimainiusius. Jis randa save kitą nei per visą tą sunkų laiką. Jo permaina sutampa su pasaulio permaina. Bajoriūnas aptinka save, tačiau ne kaip objektą: jis aptinka save savimi būdamas, mato save kaip sau tapatų.

Bajoriūno žvilgsnį pagauna dangus, intencionalumą – malda, kūną – kitas kūnas, sąlytis su juo. Ir visa tai sudaro vieną sistemingą tapatybės patirtį. Dobilas pateikia specifinį, ištis savitą tapatybės aprašymą. Savo romane jis visų pirma aprašo *įduotą tapatybę*, kuri neprigija, o paskui grįžimą prie artimosios *kūniškos tapatybės*, kuri neatsiejama nuo gyvenamos apsuptyties, nuo kasdienių veiksmų, šalia esančių asmenų. Tai, kad įduota tapatybė neprigija, nėra savaiminis vienintelis santykio su tokia tapatybe būdas. Tačiau priėmus įduotą tapatybę neišvengiamai tolstama nuo tiesioginės jutiminės patirties. Įduota tapatybė bet kuriuo atveju yra ideologinė, tai idėja, kurią prisiimi, kuria tvirtini esąs ar kuria tampi. Lindės-Dobilo romane ji atmetama vidine veikėjo reakcija. Kūniška tapatybė tekste pasirodo kaip ištinkanti ir pagaunanti. Ištikimas yra tiesiogiai susijęs su tapatumo suvokimu, akivaizdžiu jo išgyvenimu. Tai tapatybės pasirodymas kaip refleksinė galimybė. Bajoriūno atveju tapatumo refleksiją intensyvina pats grįžimo judesys. Viršila, galima sakyti, grįžta į tą patį gyvenimą, prie tos pačios tapatybės. Tačiau grįžta kitoks, pažinęs atsimetimą nuo kasdienės tapatybės. Dėl to tai būtų panašiau ne į žiedinę, bet į spiralinę struktūrą. Jo tapa-

tybė, nors netekstualizuota, neverbalizuota, žinoma iš vidaus. Ir dėl to ji nėra anoniminė, slaptu savaiminiu būdu veikianti tapatybė.

Atsiskleidžia ir tautinės tapatybės samprata. Pats viršila nekelia lietuviškumo klausimo, už jį tai padaro romano pasakotojas. „Nepri gulmingą“, „prakilniai graudingą“ nuomone jis įvardija tu, kas būdinga lietuviui. Vadina si, tai yra tautai bendra ypatybė. Lietuvišką tapatybę pasakotojas mato (ar galbūt norėtų matyti) kaip patirtinę kūnišką tapatybę, nuosekliai besiformuojančią *gyvenamajame pasaulyje*, dirbant darbus ir atliekant priedermes.

Toks lietuviškos tapatybės, kaip neatitrauktos nuo artimiausios aplinkos, suvokimas dar ryškesnis romano epiloge. Iš jo sužinome, jog Bajoriūnas atsisako būti viršaičiu, kad galėtų „labiau apsižiūrėti apie save, apie savo priedermes“. Pasakotojas taip pakreipia pasakojamo gyvenimo perspektyvas, kad buvęs viršaitis atsideda savaimingam gyvenimui. Aukštų sumanymų lietuviui, teigia pasakotojas, geriau atsisakyti, nes jie „pas lietuvius tiek perdėti, kad jų įvykinimas esti negalimas“. O labiausiai, priduria, dera atsisakyti nuo sumanymų tapti kankiniu. Lietuviškumo kaip anoniminio būvio tezę ypač sustiprina epiloge plačiai varijuojamas Dalbos pripažinimas tikru lietuviu. Tokį romano sprendimą galima laikyti taktiniu, kai aprašoma šalis išgyvena priešpaudą. Tačiau jis būtų sunkiai suvokiamas, jei peržengtume romano rėmus, manydami, kad netrukus po Rusijos revoliucijos Lietuvos, o kartu ir paprastų jos kaimo žmonių laukė kovos dėl nepriklausomos valstybės.

Ir vis dėlto neieškant istorinės tiesos, nesiekiant tautinės savimonės tikslingumo į Bajoriūno tapatybės istoriją galima žiūrėti kaip į autoriaus valios ir pažiūros sklaidą. Lindė-Do-

bilas – Lietuvos kultūroje išskirtinai laisvo, individualiai atsakingo ir kritiško mąstymo asmenybė. Almantas Samalavičius, pristatęs pasauliui Lindė-Dobilą kaip Lietuvos filosofą, suvokia jį kaip itin reto tipo intelektualą, pasireiškusį fundamentalia kultūros kritika tuomet, kai daugelis skelbė kultūros ideologiją¹². Ypač domėjęsis fenomenologine filosofija ir estetika Lindė-Dobilas nuosekliai vertino asmenį, pasitikėjo gyva jo patirtimi. Tiesioginiu savo paties suvokimu jis išmėgindavo ir tikrindavo autoritetingas teorijas. „Žmogus yra ašis, apie kurią visas mūsų dvasios veikimas sukasi. [...] Ne žmogus turi būti išpraustas į tam tikros idėjos rėmus, bet jis pats, jo dvasia turi sau formą susirasti.“¹³

Visuomeniniai istoriniai įvykiai sutrikdo įprastą asmens gyvenimą, iškeldami klausimą, kaip elgtis, kieno pusę palaikyti. Ieškant atsakymo sprendžiama tapatybės problema *kas esi? kaip veiki?* Romane klausama apie tapatybę visų pirma kaip apie veiksmo, poelgio plotmę. Kalbama ne apie deklaruojamą, bet veiksmišką tapatybę. Veiksnumas, kūniškumas romane ryškus ir kaip estetinė stilistinė teksto ypatybė. *Blūdas* yra savivokos išryškėjimo tekstas. Stilistinis lėtumas atitinka aiškėjantį susivokimo procesą.

Romane atskleidžiamas iš šalies prisiimamos, *įduotos tapatybės* atvejis, nuosekliai aprašomas ją kvestionuojantis pagrindas – asmens *tapatumas*, arba pasyviai esanti tapaty-

¹² Almantas Samalavičius, „Between ideology and criticism of culture: the case of Julijonas Linde-Dobilas“, *Lithuanian philosophy: persons and ideas*, edited by Jurate Baranova, Washington D. C.

¹³ Julijonas Lindė-Dobilas, „Ars cognoscens“, *Julijonas Lindė-Dobilas, Į slėpiningąjį dvasios pasaulį*, Vilnius: Vaga, 1996, 350.

bė. Neatitinkant asmuo šizofreniškai skyla. Skilimas reiškiasi kaip asmenybės neįgalumas. Išjudinta situacija skatina romano veikėją suvokti autentiškai turimą, pasyviai veikiančią tapatybę. Asmens įsikūnijimas atskleidžiamas kaip tapatybės nuoseklumas. Tuo neteigiama vienplanė monolitiška tapatybė, bet iškeliamos individualaus tapatybės komponavimo sąlygos.

Esamos tapatybės suvokimo judesys ją įkultūrina ir intensyvina jos reiškimosi galimybes. Kasdieniuose veiksmuose atpažintą įkūnytą tapatybę romano pasakotojas įvardija kaip *lietuvišką* tapatybę. Toks savam gyve-

nime įsamenintas tautinės tapatybės suvokimas gali pasirodyti neadekvatus reiškiniui, per daug paprastas. Lindė-Dobilas savo romane atskleidžia savitą autentiškumo ir bendrumo santykį. Kuo asmuo autentiškesnis, tuo jis svarbesnis ir patikimesnis bendruomenei. Viduje laisvi, „neprigulmingi“ gali kurti tautos gyvenimą. „Jei žmogus pažins save, jis būtinai prieis išvadą, kad jame yra dalis to, kas visiems, be išimties, yra bendra, ir dalis, kas skirtinga. [...] Tikras individualizmas tą bendrumą tik praplečia ir pagilina, nors iš karto dažnai žmonės to nesupranta.“¹⁴

THE LIVED IDENTITY. ANALYSIS OF THE NOVEL *BLŪDAS* BY JULIJONAS LINDĖ-DOBILAS

Giedrė Šmitienė

Summary

The model of the *exchangeable identity* is widely spread out in the academic discourse as well as in the common thought. On the contrary this paper deals with the *passive identity* as the sameness that functions in the corporeality of senses or acts. The passive identity anchored in a flesh in question here is treated as a generator of the declared identity.

The following considerations in the paper are based on the novel *Blūdas* by Julijonas Lindė-Dobilas. The considerations begin with the *identity set from the outside*; then they cross over to specific experiential fields in which the own incorporated identity is recognized and elucidated for self awareness. The novel *Blūdas* is interpreted as the text where the national self-consciousness unfolds.

Gauta 2005 12 20
Priimta publikuoti 2006 04 24

Autorės adresas
Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas
Antakalnio g. 6
LT-10308 Vilnius
El. paštas: gies@takas.lt

¹⁴ *Ten pat.*